

ZINGEVING EN WERELDBESCHOUWING

Piet Winkelaar

Tweede, geheel herziene druk

De Tijdstroom

Tweede, geheel herziene druk

© de Tijdstroom uitgeverij, 2000.

Omslagontwerp: Cees Brake BNO

Uitgegeven door De Tijdstroom uitgeverij bv, Asschatterweg 44, 3831 JW Leusden.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, hetzij mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs en de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 en artikel Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 882, 1180 AW Amstelveen.

Voor het overnemen van één of meer gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 90 5898 003 0

NUGI 639

Inhoud

Inleiding	9
1 Zin en zingeving	13
1.1 Betekenissen en interpretaties van zin	14
1.2 Verschillende vormen van zin	16
1.3 Behoeftte aan zingeving	18
1.4 Werktuigen en elementen van zin	20
1.5 Het mysterieuze van zin en zingeving	23
2 Zingeving en wereldbeschouwing	29
2.1 Kosmologie	30
2.2 Levensbeschouwing en mensvisie	34
2.3 Mens- en wereldbeeld	37
2.4 Culturele zingeving	40
2.5 Persoonlijke zingeving	43
3 De zin van geluk en verdriet in tijd en geschiedenis	49
3.1 De zin van tegenstellingen	51
3.2 Plezier en pijn, geluk en verdriet	53
3.3 De eindigheid van het bestaan	56
3.4 Heden, verleden en toekomst	59
3.5 Zingeving in historisch perspectief	63
4 Zingeving in de taal	69
4.1 Zingeving in beelden en woorden	70
4.2 Het ontstaan van taal	74
4.3 Zingeving in verhalen	77
4.4 Oude verhalen, mythen en archetypen	79
4.5 Hermeneutiek	83
5 De zin van mythen en mythologieën	89
5.1 Babylonische mythologie	90

5.2	Egyptische mythologie	93
5.3	Chinese en Indiase mythologie	97
5.4	Griekse mythologie	102
5.5	Het mythologische verhaal van het joodse volk	109
6	De zin van wijsheid, waarheid en wijsbegeerte	117
6.1	De wijsheid van de mythen	118
6.2	Op zoek naar andere wijsheid	122
6.3	De zin van theorie en praktijk	125
6.4	Wijsheid, waarheid en geloof	128
6.5	Enkele kenmerken van wijsbegeerte	132
7	De eerste wijsgeren	141
7.1	Zarathoestra en het zoroastrisme	142
7.2	Boeddha en het boeddhisme	145
7.3	De Chinese wijsgeren	150
7.4	De eerste Griekse wijsgeren	154
7.5	Socrates, Plato en Aristoteles	158
8	De zin van religie en godsdienst	169
8.1	Spiritualiteit, religie en godsdienst	171
8.2	Mythe, rite en magie	175
8.3	Theïsme en atheïsme	179
8.4	Het onbeschrijflijke van religie en godsdienst	183
8.5	Verandering en syncretisme	185
9	De drie semitische godsdiensten	193
9.1	De heilige geschriften	195
9.2	De joodse godsdienst	200
9.3	De christelijke godsdienst	205
9.4	De godsdienst van de islam	213
9.5	Enkele overeenkomsten en verschillen	222
10	De moderne en postmoderne tijd	229
10.1	De ware wereldbeschouwing	231
10.2	Ontwikkeling van de wetenschap	235
10.3	Grote veranderingen in wereldbeschouwingen	238
10.4	Omgaan met veranderingen	244
10.5	Eenheid in verscheidenheid	248
11	Zin van dood en leven	253
11.1	De eenheid van tegenstellingen	255

11.2	Maatschappelijke achtergronden	257
11.3	Angst voor verlies van het 'ik'	260
11.4	Het onbewaakte ogenblik	263
11.5	Wat is leven eigenlijk?	266
12	Op verhaal komen	271
12.1	Weten wie we zijn	272
12.2	De plaats van psychologie en religie	277
12.3	De vorming tot persoon	280
12.4	Wakker worden, tot bewustzijn komen	284
12.5	De tijd nemen	288
	Teksten en verwerkingsmogelijkheden	293
	Literatuur	323
	Register	333

Inleiding

Het doel van dit boek is enig inzicht te geven in zingeving en wereldbeschouwing en te laten zien hoe wij mensen zingevende wezens zijn, voortdurend in de weer alles om ons heen tot zin of onzin te bestempelen. Zingeving kleurt ons denken, ons handelen, onze hulp aan anderen, alles wat we doen. In dit boek wordt geprobeerd verwondering te wekken voor wat vanzelfsprekend lijkt en erop te wijzen dat het niet alleen om de antwoorden gaat, maar ook om de vragen die bepaald worden door de geschiedenis, de taal die we spreken en de dingen die we meemaken. Misschien lukt het de lezer te laten ontdekken waar de vragen vandaan komen, hoe ze te maken hebben met de geschiedenis van onze voorouders en met onze eigen geschiedenis.

Soms moeten we zoeken naar de zin van ons bestaan, omdat we niet meer overweg kunnen met de traditionele antwoorden op belangrijke levensvragen. Soms zijn we de draad kwijt en koortsachtig op zoek naar tekens van zin in een zinloze wereld. Het kan zijn dat we geconfronteerd worden met absurde werksituaties en onuitstaanbare mensen, met hopeloze pogingen om orde in de chaos te scheppen, met rampen en ongelukken, met verdriet en pijn, of met het wonderlijke van doorbrekend geluk waarvan we niets begrijpen. Een andere keer zijn het vrienden of vriendinnen, ouders of kinderen die zich vragen stellen en vervolgens in de antwoorden verdwalen. In al deze situaties kan het nuttig zijn iets te weten over zin en onzin in het menselijk bestaan, over wijsheid en onwetendheid, zingeving en wereldbeschouwing.

Het verloren gaan van de hoogste zingevende waarde lijkt een gebeurtenis die zich in de geschiedenis voortdurend herhaalt. Onzekerheid is de prijs die voor elke vooruitgang betaald moet worden. Dat is al duizenden jaren het geval. ‘De blikseminslag van de waarheid treft altijd datgene wat tot dan toe het hoogste werd aangeslagen’, schreef Nietzsche. Voor volwassen wordende mensen kan het van belang zijn zich te realiseren dat de wereld niet alleen maar een kinderkamer is, waarvan het uitspansel het behang vormt en al het andere speelgoed is. Verwondering is de moeder van alle wijsheid, vanzelfsprekendheid de dood in de pot.

Het leven zelf is een belangrijk leermeester als het erom gaat te leren en te ontdekken wat uiteindelijk zinnig en onzinnig is. Ervaring en levenswijsheid zijn maar voor een deel over te dragen. Hoe graag, zo denk ik soms, had ik op mijn twintigste willen weten waar ik pas op mijn vijftigste achter kwam. Hoe nuttig was het geweest als anderen me hadden gewezen op al die valkuilen waarin ik in mijn onnozelheid terecht ben gekomen, op al die voetangels en klemmen waar ik ben ingetrapt. Maar tegelijkertijd realiseer ik me dat je slechts datgene kunt opnemen waar je aan toe bent en dat weten alleen niet het belangrijkste is. Vaak gaat het om het ervaren van de situatie waarin je verkeert, om het gebruikmaken van wat je bent, om het beleven en doorleven van tegenstellingen die je tegenkomt.

Bij vraagstukken rond zingeving gaat het om eigen ervaringen, maar ook om kennis die je van anderen krijgt. Miljarden mensen zijn ons voorgegaan, hebben geademd, gegeten, gedronken en gevreeën zoals wij. Omdat wij in snel veranderende tijden leven waarin we met tv, computer en internet de hele wereld in onze huiskamer kunnen krijgen, denken we gauw dat onze voorouders primitievelingen waren met wie we nog weinig van doen hebben. Dat lijkt me een grote vergissing, want ook al leven we in een andere tijd en onder andere omstandigheden, de essentiële vragen over het bestaan blijven dezelfde. Miljoenen mensen voor ons hebben geleefd met rampen en oorlogen, met verdriet om nabestaanden die hen ontvielen. Ze hebben geworsteld met vragen naar het waarom en de zin van dat alles. Ze hebben geleefd als onze ouders, zoals Geert Mak dat beschrijft in *De eeuw van mijn vader*. 'Ze probeerden om hun persoonlijk bestaan tussen al die breukvlakken door te loodsen. Ze vielen, stonden weer op, maakten hun keuzes tussen goed en kwaad, lieten altijd maar weer meningen en idealen op elkaar los in de onblusbare hoop dat het er iets toe zou doen. Miljoenen anderen leefden zomaar een eindje weg, wat konden ze anders dan leven bij de dag, ze hadden een vader, een moeder, misschien een grootvader, en een oude kerk achter de dijk, dat was alle geschiedenis die ze hadden. En daarnaast waren er nog eens de tallozen die de krankzinnigste bewegingen aanhingen en de raarste uniformen aantrokken enkel omwille van een handvol zekerheden en een brokje eten.' Van al die mensen kunnen we leren. Het is niet nodig dezelfde fouten te maken, het wiel opnieuw uit te vinden. We staan op de schouders van onze voorouders, we spreken hun taal, we gebruiken hun zinnen en gedachten. Een oriëntatie op de wereldbeschouwingen van onze ouders en voorouders, en waarschijnlijk nog meer op die van honderden en duizenden jaren geleden, kan inzicht verschaffen in hedendaagse vragen rond wereldbeschouwing en levert ontegenzeggelijk nuttige informatie op voor onze eigen zingeving. Dit boek wil daartoe een aanzet zijn.

In de eerste hoofdstukken wordt ingegaan op wat we onder zin en onzin verstaan, wat die behoefte aan zingeving betekent en hoe kosmologie en levensbe-

schouwing ons wereldbeeld bepalen. Vervolgens staan we stil bij de zin van geluk en verdriet in tijd en geschiedenis. Via het bevestigen en ontkennen ontstaat de wereld van tegenstellingen waarbinnen we ook ons geluk en verdriet ervaren. Het vierde hoofdstuk voert ons naar de taal als het belangrijkste instrument dat ons ter beschikking staat. Zonder taal waren we geen mensen geworden. Het zijn de woorden en de zinnen die ons de werkelijkheid openbaren. Het nadenken over taal en over de oorsprong ervan voert ons in hoofdstuk 5 terug naar mythen en mythologieën als grondslagen van onze zingeving en wereldbeschouwing. Daar wordt onder andere iets van de Egyptische, de Griekse en joodse mythologie weergegeven. In de hoofdstukken 6 en 7 wordt geschetst hoe er rond de zevende eeuw voor het begin van onze jaartelling naast mythologie ruimte komt voor filosofie. De eerste wijsgeren geven de menselijke zingeving een nieuwe impuls. Zij zijn soms stichters van nieuwe religies. In hoofdstuk 8 wordt stilgestaan bij de zin van religie en godsdienst en in hoofdstuk 9 worden in het kort de drie Semitische godsdiensten beschreven, omdat ze verweven zijn met de cultuur die we nog dagelijks inademen en voor velen een invulling van hun wereldbeschouwing betekenen. De moderne tijd heeft het traditionele wereldbeeld van de godsdiensten echter danig gewijzigd en het middeleeuwse godsbeeld in rook doen opgaan. Na de dood van God komen er nieuwe vragen die tot een andere invulling van de traditionele godsdienst leiden of contouren voor een andere religie oproepen. In dat licht staat in veel gevallen het eigen levensverhaal waarin we geconfronteerd worden met de zin en onzin van het huidige bestaan. Zoals in iedere tijd proberen mensen in het licht van de geschiedenis zin te geven aan dood en leven. Want tenslotte gaat het erom dat we op de een of andere manier op verhaal komen. Het laatste hoofdstuk wil ertoe bijdragen de belangrijke dingen in het leven bij hun naam te noemen, maar het is de vraag of we in staat zijn overal een naam en een zin aan te geven. Soms lukt dat niet en misschien is dat ook niet nodig.

Deze tweede druk is een geheel herziene uitgave, bedoeld voor een breed publiek en niet alleen voor studenten uit het hoger beroepsonderwijs, op wie de eerste druk zich nadrukkelijk richtte. De schoolse elementen zoals opdrachten en vragen achter ieder hoofdstuk zijn weggelaten. Wel zijn achterin enkele teksten en verwerkingmogelijkheden, per hoofdstuk, opgenomen.

IJsselstein, voorjaar 2000